

EASTERN REVIEW 2022, T. 11(1)

Marek Urbański

Muzeum Okręgowe w Sieradzu
e-mail: archilogos@poczta.onet.pl

Celtycki miecz z Małej Wsi nad Wartą

Streszczenie. Na wielkim cmentarzysku w Małej Wsi niedaleko Sieradza autor odkrył w 1980 r. bogato wyposażony grób wojownika z celtyckim mieczem. Grób otrzymał nr 27, a po weryfikacji nr 508.

Miecz był w żelaznej pochwie z okuciami na krawędziach i ze wzmacniającymi wąsami, a zakończonej trzewikiem z guzikowatą końcówką. Długość całkowita wynosi 106 cm. Sztych ostrołukowy, głownia w przekroju soczewkowata ma długość 84 cm, szerokość 6–6,5 cm. Trzpień do rękojeści o długości 16 cm był zakończony zgrubieniem. Rękojeść od miecza oddzielał ruchomy dzwonowaty jelec.

Oprócz miecza w skład wyposażenia wchodziły: grot włóczni, tok, umbo, fibula, nóż, pochewka, nity, gwoździe, pierścień, pęseta i inne – wszystko z żelaza. Znaleziono także ok. 660 fragmentów ręcznie lepionych naczyń glinianych. Długie przedmioty metalowe były zorientowane wzdłuż linii W–E. Taki zestaw zabytków wskazuje na celtyckie pochodzenie zmarłego lub silne kontakty z celtyckim środowiskiem wojskowym.

Miecz można zaklasyfikować do typu I/1 P. Łuczkiwicza, a trzpień do typu B. Pochwa należy do typu V Tomasa Bochnaka. Taki zestaw T. Bochnak i L. Tyszler określają jako broń celtycką, datowana na fazę A2 lub A2/A3. Okaz miecza z Małej Wsi można traktować jako kolejny dowód na pobyt celtyckich Bojów w centralnej Polsce.

Słowa kluczowe: miecz celtycki, osadnictwo celtyckie, Bojowie, centralna Polska.

The Celtic sword from Mała Wieś near Warta River

Abstract. On a large cemetery at Mała Wieś near Sieradz, the Autor discovered in 1980 a rich furnished grave of warrior with Celtic sword. The grave received number 27, and after verification 508.

Sword was preserved in iron scabbard with iron fittings on the sheath edge. The chape of the sword scabbard has button-like end. Total length 106 cm. The blade of the sword is lenticular in cross-section and his length have 84 cm and width 6–6.5 cm. Sword's point in a form of a pointed arch. The handle was separated from the blade by a ogival crossguard.

Except the sword the grave contained a iron shield boss, spear with tok (butt), fibula, knife with scabbard, rivets, ring, tweezers and others items. And moreover 660 fragments of hand made pottery. Long metal objects were oriented in the grave pit. Such a set of items indicates Celtic origin or close ties to the Celtic military milieu.

The sword can be classified as type I/1 by P. Łuczkiwicz, grip as type B. Scabbard belongs to the type V by T. Bochnak. Such a set may be dated to a phase A2 or A2/A3 after T. Bochnak and L. Tyszler. The sword from Mała Wieś can be treated as another proof of the stay of the Celtic Boii in central Poland.

Keywords: Celtic sword, Celtic settlement, Boii, central Poland.

[...] rzymski miecz zarówno do pchnięcia się nadaje, jak i do ciosu z obu stron, natomiast galicki zdalny jest tylko do ciosu [...].
(Polibiusz, 2003: ks. II, 30)

Wszyscy absolwenci łódzkiej Katedry Archeologii Polski i Powszechnej, włącznie z autorem, doskonale wiedzą, iż Profesor Jerzy Kmiecński bardzo się interesował kulturami okresu późnolateńskiego, inaczej przedrzymskiego oraz okresu rzymskiego, zwanego dawniej okresem wpływów rzymskich. Z tej racji chętnie witał inicjatywy swoich studentów w zakresie pisania prac magisterskich związanych z tymi czasami – wystarczy spojrzeć na wykaz „magisterek”, których promotorem był Profesor lub inni pracownicy katedry archeologii w Łodzi (Barszczak, Andrzejewski, 1995: 108–115). Przesiąknięty taką atmosferą autor niniejszych słów rozpoczął swą edukację terenową podczas badań grobów ludności kultury przeworskiej na wielkim cmentarzysku w Małej Wsi niedaleko Sieradza. I tam dokonał odkrycia bogato wyposażonego grobu¹ wojownika z celtyckim mieczem (Urbański, 1987, tabl. VI).

¹ Dawniej określanego jako grób nr 27 ze stanowiska Mała Wieś 5, później jako grób 508 ze stanowiska Niechmirów-Mała Wieś 1 (archiwum Działu Archeologii i Paleontologii Muzeum Okręgowego w Sieradzu, teczki nr 145 i 149).

Opisane niedawno na łamach „Sieradzkiego Rocznika Muzealnego” dwie wybite w mennicy w Jankowie pod Kaliszem monety o nominale 1/8 statera, które zostały znalezione w Zakrzewie nad Wartą, są kolejnym dowodem na obecność, a nawet długotrwałe osadnictwo Celtów ok. 2000 lat temu w naszym regionie (Ziąbka, Ziętek, 2021). W zasadzie pogląd ten został zaakceptowany przez większość specjalistów. Nie było to jednak takie jasne w 1980 r., gdy na cmentarzysku kultury przeworskiej w Małej Wsi odkryto grób nr 27 (508) ze wspnianym mieczem w żelaznej pochwie, zakończonej trzewikiem z guzikową końcówką. Trzpień rękojeści zakończony był zgrubieniem. Rękojeść była od miecza oddzielona ruchomym dzwonowatym jelcem. Do tego, skremowanemu na stosie tuż przed końcem okresu późnolateńskiego wojownikowi (a więc dokładnie w tym samym czasie, gdy wybijano w bojskiej mennicy w Jankowie nad Prosną wspomniane celtyckie monety z Zakrzewa) dano na stos tarczę, włócznię i nóż. Żelazny pierścień był częścią prawdopodobnie systemu troczenia. Szaty wierzchnie miał spięte żelazną fibułą. Trzeba podkreślić, że całość wyposażenia metalowego została ułożona w formie uporządkowanej i zorientowanej: od północnej strony jamy grobowej leżał ułożony ostrzem na zachód grot włóczni i tok, do niego przylegał zgięty jednokrotnie miecz w pochwie, w zagięciu rękojeści umbo. Całości obrazu dopełniały oprócz wspomnianych zabytków: pęseta, nity od tarczy, nieokreślone przedmioty oraz ok. 660 fragmentów ceramiki ręcznie lepionej (Urbański, 1987: 174–176).

Takie wyposażenie, jak również szereg innych militariów z cmentarzyska oraz zabytków z Małej Wsi nad Wartą, wskazuje na pochodzenie celtyckie zmarłego lub silne kontakty z celtyckim środowiskiem wojskowym. Dodajmy, że po drugiej stronie Warty w Siemiechowie, zaledwie dwa kilometry w linii prostej od grobu 27(508), na innym cmentarzysku znaleziono celtycki hełm typu wschodnioceltyckiego (np. Jażdżewska, 1987: 112–116; ryc. 3: 2; 1994; Jażdżewska, Siciński, 2017: 46–47). Problem, czy nosił go Celt, czy też Germanin, czy też przedstawiciel innej nacji, w świetle ostatnich odkryć na Ukrainie pozostaje nierozstrzygnięty (Terpilowski, Żarow, 2014: 45–60).

Miecz z Małej Wsi, który ma żelazną pochwę z okuciami na krawędziach i w formie „wąsów” wzmacniających powierzchnię, ma 106 cm długości całkowitej, a bez pochwy 100 cm, zaś głownia 84 cm. Szerokość pochwy waha się od 6 do 6,5 cm. Soczewkowaty w przekroju sztych jest zakończony ostrołukowo. Trzpień rękojeści o długości 16 cm, zwężający się ku końcowi, odpowiada typowi B P. Łuczkiwicza (1997: 173). Według dawnej nomenklatury takie miecze określano jako należące do typu I J. Kostrzewskiego (1919: 84–87). Nie rozstrzygano wcześniej, czy to miecz celtycki, lecz autor tych słów już od momentu jego odkrycia słyszał takie sugestie z ust zasłużonej badaczki kultury przeworskiej E. Karszewskiej z Łodzi. P. Łuczkiwicz w swojej monografii uzbrojenia w młodszym okresie przedrzymskim, czyli późnolateńskim, zalicza nasz miecz do typu I/1 (Łuczkiwicz, 2006: 28, 311). Wydaje się, że najbliższą analogią do okazu z Małej Wsi jest miecz z grobu 115 z Kamieńczyka (Dąbrowska, 1997, Taf. LX: 1a)

i oczywiście miecz z grobu 12 ze wspomnianego już Siemiechowa (Jażdżewska, Siciński, 2017: 25, 43, ryc. 15: 4).

Obecnie prof. T. Bochnak i dr L. Tyszler, oboje znawcy militariów celtyckich w Polsce, zgodnie uważają, że jest to miecz celtycki (Bochnak, 2014: 74–75, 84; Tyszler, 2018: 43, 53–54). Z pewnością jest to pogląd słuszny, nasz okaz bowiem spełnia kryteria ustalone przez naukowców do identyfikacji takich mieczy, tj. ma odpowiedni pokrój pochwy i miecza. Dodatkową przesłanką jest występowanie w komplecie obu wymienionych elementów: w naszym przypadku mamy do czynienia z integralnym zespołem miecz+pochwa. Podstawowe jednak kryterium identyfikacyjne dla wymienionych badaczy stanowi pochwa. Wydaje się, że można ją zaliczyć do typu V T. Bochnaka (Bochnak 2014: 91–92, ryc. 39). Potwierdza to P. Łuczkiwicz, datując jednak nieco wcześniej cały zestaw grobowy z umbem B.3/4 i fibulą typu K na fazę A2, (Łuczkiwicz, 311), a nie A2/A3 (Tyszler, 2016: 34), tj. na okres najprawdopodobniej od drugiej połowy II w. p.n.e. po schyłek pierwszej połowy I w. p.n.e. (Bochnak, 2014: 22).

Ponadto umbo z grobu 508 jest przez niektórych badaczy zaliczanie do importów z terenu bałkańskiego (Tyszler, 2016: 39)! Wiązało by się to z hipotezą ucieczki Bojów znad Dunaju i z Kotliny Czeskiej, którzy osiadli m.in. nad Prosną i Wartą i rozpoczęli kontrolę tego odcinka szlaku bursztynowego (Tyszler, 2016: 42–43, 45; 2018: 51–52). Pewno jednym z dowodów funkcjonowania tego szlaku było odkrycie importowanej brązowej *situli* kapuańskiej, którą odkryto paręnaście metrów od naszego miecza w grobie 2 (483) (Kufel-Dzierżgowska, Wielowiejski 1986; Urbański, 1987, tabl. II).

Inna część Bojów, uciekając z Niziny Panońskiej, dotarła do Galii, jak wspominał węgierski badacz G. Alföldy (1974: 39–41), gdzie brała udział w walkach z Juliuszem Cezarem i jego legionami.

O możliwości intensywnych kontaktów ziem Polski Centralnej z Celtyką Zachodnią pisał prof. T. Bochnak (2014: 201–204). W związku z powyższym można postawić hipotezę o udziale mieszkańców okolic dzisiejszego Sieradza w wojnie galijskiej! A już wcześniej oprócz wielu innych walk, Bojowie brali udział w bitwie pod Telamonem w 225 r. p.n.e., którą opisał Polibiusz (Szubelak, 2017: 429). Nas jednak interesuje kampania Cezara w 58 r. p.n.e., gdy Bojowie w liczbie 14 000 jako sojusznicy Helwetów zostali pokonani pod Bibracte. W bitwie, którą Cezar ledwo, ledwo wygrał, padło prawie 60 000 wojowników galijskich (Cezar, 1978: ks. I, 29). Kto wie, może wyraz „bojowy” i podobnie brzmiące pochodzą od tej pory od nazwy plemienia Bojów, którego niedobitki schroniły się na ziemiach dzisiejszej Polski? Jeśli, co jest pewne, związki plemienne były trwałe, posiłki od Bojów znad Warty w oczywisty sposób zasilły wojska Helwetów i latem 58 r. przed narodzinami Chrystusa spojrzały w oczy Cezarowi!

A kiedy już „nasz” wojownik wrócił do domu nad Wartę i tam zakończył życie, pochowano go wg miejscowego rytu w ciałopalnym grobie z całym oprządzeniem. Na kościach leżał jego miecz zgięty w pół – być może, jak piszą znawcy rytuałów pogrzebowych – po to, żeby „dusza” oręża powędrowała w zaświaty

razem ze swoim właścicielem (Zagórska-Telega, 2019: 200, 202 i tam dalsza literatura). Powszechność tego zwyczaju zauważamy w sąsiedniej Wielkopolsce, gdzie aż 55% mieczy z grobów z młodszego okresu przedrzymskiego było rytualnie zgiętych (Żychliński, 2014: 107). Analogie do tego zwyczaju ze świata celtyckiego znajdujemy m.in. na *oppidum* w Manching w Bawarii – jednym z największych grodów celtyckich w Europie (Dannheimer, Gebhard, 1993, Abb. 145).

Miecz z Małej Wsi grób 508 (M. Urbański).

Jak to możliwe, żeby miecz wojownika został tak wygięty? Przypuszczalnie został rozhartowany. Niestety nie mamy na to dowodów w postaci specjalistycznych badań laboratoryjnych. Może jednak był słabej jakości? Popatrzmy, co pisze przywołany już we wstępie Polibiusz:

ich miecze [...], stosownie do swej jakości mają tylko pierwszy cios niebezpieczny, po nim zaś od razu tępią i gną się wzdłuż i wszerz do tego stopnia, że jeżeli posługujący się nimi żołnierz nie ma czasu oprzeć klingi o ziemię i wyprostować jej nogą, to drugi cios zupełnie jest bezskuteczny (Polibiusz, 2003: ks. II, 33).

To samo zjawisko opisał Plutarch. Czy to prawda? Mało prawdopodobne, bowiem metaloznawcy dawno ustalili, że Celtowie znali stal i technikę dziwerowania, a poziom ich kowalstwa był wysoki (np. Piaskowski, 1970: 414). Przywołane ustępy z dzieł antycznych trzeba brać za objaw rzymsko-greckiej propagandy w obliczu naporu celtyckiego w III w. p.n.e. Bez znakomitego oręża podboje celtyckie, w tym np. zdobycie Rzymu w 390 r. p.n.e., nie byłoby możliwe. Dopiero wspomniany Juliusz Cezar pokonał Galię, walcząc z wieloma plemionami celtyckimi i ich germańskimi sojusznikami.

Ponoć jednak nie do końca mu się to udało, bo znana z popkultury bretońska wioska Asterixa i Obelixa pozostała mimo to niezdobyta...!

Bibliografia

- Alföldy, G. 1974. *Noricum (The Provinces of the Roman Empire)*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Barszczak, M., Andrzejewski, A. 1995. Rezultaty działalności naukowo-dydaktycznej i zestawienia osobowe. *Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archaeologica* 19, s. 105–124.
- Bochnak, T. 2014. *Importy celtyckie w kulturze przeworskiej i oksywskiej na ziemiach polskich w młodszym okresie przedrzymskim. Zróżnicowanie – drogi napływu – kontekst kulturowy*. Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Cezar, G.J. 1978. *Wojna galijska*. Wrocław: Ossolineum.
- Dannheimer, H., Gebhard, R., 1993. *Das keltische Jahrtausend*. Mainz am Rhein: Verlag Philipp von Zabern.
- Dąbrowska, T. 1997. *Kamieńczyk. Ein Gräberfeld der Przeworsk-Kultur in Ostmasowien*. Monumenta Archaeologica Barbarica III. Kraków: Wydawnictwo i Drukarnia „Secesja”.
- Jażdżewska, M. 1987. Najciekawsze obiekty na stanowisku kultury przeworskiej w Siemiechowie nad górną Wartą. *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna* 32 (1985), s. 109–142.
- Jażdżewska, M. 1994. Nowe spojrzenie na hełm z Siemiechowa. *Łódzkie Sprawozdania Archeologiczne* I, s. 63–74.
- Jażdżewska, M., Siciński, W. 2017. *Siemiechów stan. 2, woj. łódzkie. Cmentarzysko i osada kultury przeworskiej*. Łódź: Wydawnictwo Fundacji Badań Archeologicznych Imienia Profesora Konrada Jażdżewskiego.
- Kostrzewski, J. 1919. *Die ostgermanische Kultur des Spätlatènezeit*. Mannus-Bibliothek I. Leipzig–Würzburg: Verlag von Curt Kabitzsch.
- Kufel-Dzierzgowska, A., Wielowiejski, J. 1986. Neufund eines Bronzeimers mit Delphinaattaschen von Niechmirów-Mała Wieś, Woj. Sieradz, Polen. *Germania* 64, 1. Halbb., s. 158–167.
- Łuczkiwicz, P. 1997. Miecze późnolatańskie z obszaru kultury przeworskiej. W: A. Korkowski (red.). *Kultura Przeworska* 3. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, s. 169–227.

- Łuczkiwicz, P. 2006. *Uzbrojenie ludności ziem Polski w młodszym okresie przedrzymskim*. Lublin: Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej.
- Piaskowski, J. 1970. Metaloznawcze badania zapinek celtyckich znalezionych na ziemiach Polski. *Archeologia Polski XV*(2), s. 387–417.
- Polibiusz, 2003. *Dzieje*. Edycja komputerowa: <http://www.zrodla.historyczne.prv.pl>.
- Szubelak, B. 2017. Galijska katastrofa pod Telamonem w 225 roku p.n.e. – aspekt militarno-psychologiczny. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne* 144(3), s. 427–439. <https://doi.org/10.4467/20844069PH.17.024.6939>
- Terpilowski, R.V., Żarow, G.V. 2014. Problemi doslidzennia pamiatok tipy Chariwka, W: G.J. Iwakin (red.). *Wid Wieniediw do Rusi. Zbornik naukowych prac na poszany doktora istoricznych nauk, profesora Denisa Nikodimowicza Kozaka z nagodi jogo 70-litia*, Kiiw, s. 45–60.
- Tyszler, L. 2016. Celtyckie militaria w kulturze przeworskiej z obszaru Wielkopolski wschodniej i Polski środkowej. *Rocznik Wieluński* 16, s. 29–52.
- Tyszler, L. 2018, Dwusieczne miecze celtyckie ze strefy połączeń komunikacyjnych szlaku bursztynowego na obszarze międzyrzecza Proсны i Warty. W: D. Waszak (red.). *Celtica. Studia z dziejów Celtów* 5. Kalisz–Warszawa: Tetragon, s. 42–57.
- Urbański, M. 1987. Groby kultury przeworskiej z cmentarzyska Niechmirowie-Małej Wsi, woj. sieradzkie, st. 1 (74-45). *Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna* 32(1985), s. 169–186.
- Zagórska-Telega, J. 2019. *Obrządek pogrzebowy ludności kultury przeworskiej nadliswarciańskiego regionu osadniczego w młodszym i późnym okresie rzymskim*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- Ziábka, L., Ziętek, J. 2021. Nowe znalezisko monet typu Janków we wsi Zakrzew, gm. Warta, pow. sieradzki, woj. łódzkie. *Sieradzki Rocznik Muzealny* 17, s. 81–86.
- Żychliński, D. 2014. Obrządek pogrzebowy ludności kultury przeworskiej i wielbarskiej w Wielkopolsce. *Prace Archeologiczne* 1. Zielona Góra: Wydawnictwo Fundacji Archeologicznej, s. 229.